

közli, de (monogrammal jelezve) kiegészíti saját megjegyzéseivel. Az így idézett rész a 328. (164v) oldallal kezdődik, A Töredék a 346. (173v) oldalt követi (T1r) és a T12v-vel ér véget NÉMETH DÁNIEL átírásában. A szövegközlés a Peer-kódex 347 (174r) oldaltól a kódex utolsó, 369 (185r) oldaláig tart a Töredék előtti közléssel megegyező módon.

NÉMETH DÁNIEL könyve a 19. században kiemelt rész helyreállításával, a kódex teljes szövegével kapcsolatos filológiai megállapításaival fontos lépéseket tett a PeerK. történetének felderítése terén, de – mint maga is érezte – nem sikerülhetett minden kérdést tisztázni, így további kutatók számára is maradt még feladat ezzel a nyelvemlékek kapcsolatban.

ZELLIGER ERZSÉBET
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Parapatics Andrea, A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés

Tények, problémák, javaslatok

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020. 136 lap

Ha igaz lenne az a közkeletű vélekedés – ami jelen kötetben is több helyen visszaköszön –, hogy a nyelvjárások már majdnem eltűntek, és csak az idősek beszélnek tájszólásban, alig lenne szükség olyan munkákra, amelyek a nyelvjárás ismeretek tanításával foglalkoznak. Még ha a nyelvjárás beszéd visszaszorulóban van is, eltűnni egyelőre szerencsére nem fog, így a tájszólásokkal, a nyelvjárás beszélőkkel szembeni pozitív attitűd kialakításával foglalkozó írásoknak fontos szerepük van.

PARAPATICS ANDREA korábbi tanulmányait fölhasználva, azokat összekötve és kiegészítve állította össze kötetét, amelynek alcíme pontosan jelzi a hármas tagolódását: a tényeket, problémákat és javaslatokat. Nemcsak saját felméréseit összegzi, az azokban megmutatózó – a szakirodalomban jól ismert – problémákat tárgyalja, hanem ötleteket is ad arra, hogy a regionális nyelvi formákkal szembeni előítéleteket hogyan lehetne csökkenteni a pedagógiai gyakorlatban. A szerző jelenleg a Pannon Egyetem MFTK Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézetének docense, de korábban tíz évig tanított Tapolcán a Batsányi János Gimnáziumban. Ezt azért tartom fontosnak megemlíteni, mert így személyes tapasztalata is van mindarról, amiről ír. A kötet az előszót követően öt fő fejezetből, majd egy magyar és egy angol nyelvű összefoglalóból áll, ezt követi a 15 oldalnyi hivatkozott irodalom.

Az előszóban (7–9) a téma aktualitását és fontosságát indokolja. Röviden kifejti, hogy bár a nyelvi megbélyegzés káros voltát és a többnormájú szemlélet előnyét régóta tárgyalja a szakirodalom, a tanárok, tanítók és a diákjaik nyelvi vélekedéseiben, viselkedésében ez mégsem érhető tetten. Megemlíti, hogy a nyelvi változatosság megjelenik ugyan a diákok írott és beszélt megnyilatkozásaiban, ennek ellenére a köznyelvtől eltérő formák hibának számítanak, tehát kerülendő, és állandó javításuk szégyenérzetet okoz. A kettősnyelvűség viszont, azaz két nyelvváltozat különböző helyzetekben való használata, kognitív előnyökkel is jár. Nem mellelleg a regionális jellegzetességek – köztük a nyelvek – tisztelése a magyar és az európai identitás lényeges eleme. A bevezetőben felvázolt témákat fejti ki különféle szempontokból a következő fejezetekben.

A Változatosság és változandóság alcímű bevezetésben (11–13) a nyelvjárások használatát érintő legfontosabb változásokról, a globalizáció és a mobilitás nyelvre gyakorolt hatásairól, valamint a nyelvészeti terminusok megváltozásáról olvashatunk rövid áttekintést.

A regionális nyelvhasználatához való viszonyulásról a magyar nyelvterületen című második fejezet első részében (14–16) számba veszi azokat a kutatásokat, amelyek a regionalizmusok megítélését vizsgálták, külön kitérve azokra, amelyeket a pedagógusok körében végeztek. Ezek általános tanulsága az, hogy a megkérdezettek meglehetősen elutasítók a nem standard formákkal szemben. A bőségesen hivatkozott magyar kutatásokat itt is – mint ahogy a későbbi fejezetekben is folyamatosan – összeveti más országok kutatásaival, kiemelve a hasonlóságokat és különbségeket. Ezután rátér saját kérdőíves felmérésére, amelyben felsőoktatásban tanuló fiatalokat kérdezett a nyelvi megbélyegzésről. A válaszokból kitűnik, hogy a hangtani és a morfológiai jelenségektől kezdve a szókincsig bezárólag bármi lehet kijavítandó mások beszédében. 2017-es vizsgálata megerősíti azt, hogy a nyelvjárás formák megbélyegzése létező jelenség, nemcsak az illető háta mögött, hanem szemtől szemben is. Az idézett megjegyzésekből erős standard nyelvi ideológia tükröződik: az „ilyen szó nincs” és hasonló megállapítások csak úgy értelmezhetők, ha a standardot azonosítjuk a magyar nyelvvel. A „parasztos” jelző használata (15, 20) nyelvjárású sajtóságok minősítésére a fiatal korosztályra jellemző, amint azt Szegeden készített interjúink is mutatják. PARAPATICS egy másik tipikus hozzáállást is idéz: van, akit a helytelenség zavar, de a tájszólás egyáltalán nem (21, 59), mintha elkülöníthető lenne valamiféle „helytelenségektől” mentes nyelvjárású beszéd.

Ezután az Új magyar nyelvjárású atlasznak a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárású régióba eső nyolc kutatópontján készített interjúkat dolgozza föl, hogy az idősebb korosztály nyelvi-nyelvjárású attitűdjeit is be tudja mutatni. Azt írja, hogy „mindegyik adatközlő beszédén érzékelhető az adott területre jellemző nyelvjárású színezetű nyelvhasználat”, mégis „az összes adatközlő 51%-a szerint nem beszélnek falujukban nyelvjárásban”, vagy idéz olyan válaszokat is, amit a nyelvjárású kutatók a legkülönbözőbb területekről szoktak adatolni: nem a gyűjtőponton, hanem a szomszéd faluban beszélnek nyelvjárásban (26). A standard ideológia néha az idősebbek körében is föltűnik: „Nem beszélünk szépen” (26). A megkérdezettek többsége azonban pozitívan viszonyul a nyelvjárásához, sajnálná, hogyha eltűnne, bár közöztük is vannak többen, akik úgy látják, hogy a városiasodás vagy az iskola hatására a fiatalok már másképpen beszélnek, és jobbára csak az idősebb korosztály használja a helyi változatot. Szerencsére kevesen számoltak be megbélyegzésről, de ennek oka lehet az is, amire a szerző is rámutat, hogy jó néhányan hivatalos helyen, idegenek előtt másképpen beszélnek.

A Regionalizmusok napjaink nyelvhasználatában címet viselő harmadik részben (35–64) elsőként bemutatott kutatás fiatalok tájszóismeretét mérte föl. 2018 novemberében Tapolca gimnáziumában minden osztállyal kitöltetett egy kérdőívet, amelyben az MNyA. Tapolca környéki 88 tájszavának használatára és jelentésére kérdezett rá, utóbival próbálva meg kiküszöbölni azt, hogy magukat pozitívabb színben feltüntetve több szót jelöljenek meg a diákok, mint amennyit ténylegesen használnak. (Bár kontextus nélkül meghatározni egy szót nem mindig egyszerű, lásd a *birka*, *csuha*, *kitisztul* stb. szavakra adott válaszokat, 37.) Az eredmények alapján 14 szót senki nem használ, 12 szót pedig a megkérdezettek több mint fele ismer és használ. (Azt persze nem tudjuk, hogy valóban használják-e, vagy csupán ennyit használnak-e, ugyanis a saját beszédről tett megállapítások bizonytalanok, a jelentésüket viszont mindenestre ismerik.) Külön érdekesség, hogy a válaszokban további tájszavak és más nyelvjárású sajtóságok is feltűntek.

Az ezt követő részben saját tanítási gyakorlatából vett példák sokaságán mutatja be azt, amire az általa is többször idézett GUTTMANN MIKLÓS már felhívta a figyelmet: nemcsak a szóbeli használatban, hanem az írásbeliben is megjelennek nyelvjárási sajátosságok mind hangtani, mind alaktani, mind mondattani szinten. PARAPATICS saját gyűjtésű példái között nagyon gyakori a nyúlás (*szallag, szivessen*), a rövidülés (*tulsó, ugymond, urrá lesz*) vagy épp egyszerre mindkettő (*dijja, tanított*). Ennek a helyesírás-tanítással összefüggő vonatkozására egy későbbi fejezetben tér ki részletesen.

Ezután egy alfejezetben a vizsgált régióból kilépve a közösségi médiában írásban megjelenő regionalizmusokat és megítélésüket tekint át (51–64). Ennek kapcsán érdemes azért megjegyezni, hogy az 54. oldalon említett inessivusi *-ba/-be*, a suksükölés vagy a nákolás nem regionalizmus; ezek ma már területhez nem köthető formák (az inessivusi *-ba/-be* standard beszédben is általános), írásban való használatuk beszélt nyelvi elem megjelenéseként tekinthető. A bemutatott anyagban nem kevés a javító, gúnyoló, a standard normát számonkérő hozzászólás sem, és amint erre PARAPATICS felhívja a figyelmet, ezek legtöbbször nyilvános, szerző nélküli bejegyzésekhez kötődik, illetőleg olyankor fordul elő, ha a szerzők nem ismerik egymást (55, 58). A példák, írja, azt is mutatják, hogy nyelvi kérdések iránt van érdeklődés, de a nyelvi változatosságról való tudás, a nyelvi tolerancia nagyon hiányzik a megszólalásokból.

E hiányok okairól és megoldási lehetőségeiről szól a következő, 4. fejezet (Problémák: köznevelési célok és gyakorlat, 65–75). A köznyelv elsajátítása mellett az oktatás célja a „kiegyensúlyozó-funkcióelkülönítő viszonyulás”, a saját és mások nyelvváltozatához való pozitív viszonyulás kialakítása kellene, hogy legyen (65). A szerző áttekinti a könyv írásakor érvényben levő köznevelési dokumentumokat (NAT 2012, kerettantervek), és rámutat arra, hogy azokban ugyan megjelenik a nyelvi sokszínűség, a nyelvváltozatok ismerete, a nyelvi tolerancia, az elfogadó attitűd, de amint írja: „tapasztalataim és a következő fejezetben bemutatott országos vizsgálat eredményei szerint a pedagógusok tanórai gyakorlata nem minden esetben áll összhangban a tantervi elvárásokkal”. Mindemellett az érettségi vizsga javítókulcsa is standardközpontú szemléletet tükröz (67). Hozzátehetjük, hogy azóta, 2020-ben megváltozott ugyan a NAT, de a standardközpontúság abban is megjelent, mint például: „A magyar nyelv és irodalom tanításának további céljai: [...] 2. A tanulók nyelvi megnyilatkozásai megfeleljenek a magyar nyelvhelyesség, illetve helyesírás szabályainak” (NAT 2020: 301). A nyelvjárások és nyelvváltozatok pedig leginkább az ismeret szintjén fordulnak elő (pl. „ismeri a nyelvhasználatban előforduló különféle nyelvváltozatokat [nyelvjárások, csoportnyelvek, rétegnelvek], összehasonlítja azok főbb jellemzőit”, NAT 2020: 310). Itt tér vissza a korábbi fejezetben említett „hibák”-ra: egy részük „a nyelvi-nyelvjárási tudat elmélyítésével, a tanulók metanyelvi kompetenciáinak és tudásának fejlesztésével” kiküszöbölhető lenne. Ezek elkerülése pedig nagyon is fontos lenne a diákoknak, az érettségi javítási útmutató ugyanis a nyelvjárási eredetű hibákat 2 (mássalhangzó időtartama) és 3 hibaponttal (mássalhangzó időtartama) szankcionálja. Azt már én teszem hozzá, az a helyesírás egyik alapelve épp a kiejtés szerinti írásmód, vagyis a fentebb említett *szallag* vagy *tulsó* és más hasonló szavak sok dunántúli diák számára nem kiejtés szerint, hanem hagyomány szerint írandók, és erre a tanításban fokozott figyelmet kellene fordítani.

A 4.2. alfejezet pedagógusok nyelvjárási ismereteire, tájnyelvhez való viszonyukra, javítási szokásaira vonatkozó kutatást ismertet (69–75). Az eredmények sok szempontból

értelmezik és magyarázzák a könyv előző részeiben bemutatott előíró, standardközpontú szemléletet. Miközben a tájnyelv megőrzendő, szép hagyomány (72), a tanárok javítják a legkülönbélebb tájnyelvi formákat hangtani és grammatikai szempontból is. A különféle kérdésekre adott válaszokból az derült ki, hogy hiányosak a dialektológiai ismereteik, a vonatkozó egyetemi képzést érdektelennek vagy csekélynek tartják, bár vannak olyanok is, akik szerint szükség lenne módszertani segítségre, elektronikus oktatási anyagokra.

Ehhez nyújt segítséget A megoldáshoz vezető utakról című 5. fejezet. Ebben először azokból a kutatásokból ismertet többet is a szerző, amelyek a kettősnyelvűség kognitív előnyeit támasztották alá (76–80), emellett viszont – egyáltalán nem mellékesen – az anyanyelvváltozat adta otthonosságérzésről sem feledkezhetünk meg (15, 76). Majd néhány európai ország esetében áttekinti a nyelvjárásokhoz való hozzáállást és a standard helyzetét. Az 5.2. alpontban arra hoz példákat, hogy a nyelvi változatosság különböző témakörök kapcsán beépíthető a tananyagba, nemcsak a nyelvtan-, hanem az irodalomórákon is Mikszáth Kálmántól Tamási Áronon át Dragomán Györgyig vagy Száz Pálig.

Az 5.3. rész pedig ötleteket, javaslatokat ad a regionalizmusok tanításához. Vannak közöttük kisebb órai feladatok, valamint csoportmunkák vagy többetes elfoglaltságot jelentő projektmunkák és portfólió-készítés. A szerző Nyelvjárástani munkafüzet (2018) című munkájából is átemel néhány feladatot (89–103). Majd olyan fontosabb munkákat és honlapokat ismertet, amelyek segíthetik a pedagógusok felkészülését. Végül a nyelvjárások és a szépirodalom kapcsolatát, pedagógiai felhasználási lehetőségeit veszi számba Nagy László és Szabó Magda példáján keresztül.

Az összegzésből (115–116) a záró gondolatokat érdemes kiemelni. Változáshoz, a nyelvi toleranciára neveléshez több tényezőre van szükség: a megfelelő szemléletű szabályozó dokumentumok, továbbképzési segédletek mellett a legfontosabb a pedagógusjelöltek felkészítése. Ezt mutatja a kötet megjelenése óta közzétett vizsgálat is, nevezetesen Kárpátalján a hozzáadó anyanyelvi szemléletet előtérbe helyező oktatási reform a nyelvjárásokkal szembeni pozitív attitűd erősödéséhez járult hozzá (DUDICS LAKATOS 2021).

A kötetet több mint 450 tételből álló irodalom zárja. Ez tartalmazza a vonatkozó magyar szakirodalmat és számos fontos idegen nyelvű munkát is. Hiányoltam a felsorolásból SÁNDOR KLÁRA Határtalan nyelv című kötetét, amely a nyelvi változatosság, nyelvi megbélyegzés, nyelv és identitás kapcsolatát sokféle közelítésben tárgyalja, és amely nemcsak szakmabelieknek szól.

Több fejezet végén (pl. 34, 45) is további kutatási szempontokat, ötleteket ad (magának éppúgy, mint más dialektológusoknak). A jó stílusú, olvasmányosan megírt munka nemcsak a nyelvészeknek ajánlható, de minden magyar (és nemcsak magyar) szakos pedagógusok is haszonnal forgathatják.

Hivatkozott irodalom

- DUDICS LAKATOS KATALIN 2021. Kárpátaljai magyar iskolások nyelvjárási attitűdjének alakulása egy megismételt kérdőíves gyűjtés alapján. *Magyar Nyelv* 117/3: 346–354. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2021.3.346>
- NAT 2020. A Kormány 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny* 2020. január 31. 290–446.

PARAPATICS ANDREA 2018. *Nyelvjárástani munkafüzet*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
SÁNDOR KLÁRA 2014. *Határtalan nyelv*. SZAK Kiadó, Bicske.

SINKOVICS BALÁZS
Szegedi Tudományegyetem

„Rozmaringot ültettem cserépbe”. Pesti János válogatott írásából*

Szerk. SCHMELCZER POHÁNKA ÉVA. Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs, 2022. 400 lap

A szerzői válogatás zömében másodközléseket, kisebb részben kéziratban maradt írásokat tartalmaz, és szerkezetében is tükröződő témaköreivel lényegében felöleli a teljes életmű sokszínű vonulatát. Ekként ugyan részleges, ám magának a szerencsés válogatásnak köszönhetően mégis hiteles összképet nyújt a tudós tanár szorgos és termékeny munkásságának egészéről, sokoldalúan rétegzett gazdag kutatói teljesítményéről. A gyűjtés és szerkesztés munkálataiban igencsak jártas szerző tehát nyilvánvalóan tapasztalatait kamatoztathatta még abban is, hogy saját írásait is sikerült ezúttal ilyen „életműkötetbe” rendeznie. A folklór ihlette kötet címéhez a bevezető záró gondolat szerzői értelmezése adja meg a találó indoklást: „E ténykedésem során »rozmaringot ültettem cserépbe« ... Észre kellett vennem, hogy növényeim felélték a cserépben levő talaj erejét, azaz átültetésre szorulnak. Összegyűjtve, könyvben közzé téve talán életképesek maradnak, és hasznosabban segíthetik a nyelvészeti kutatásokat” (Rögös életutam tanulságairól, 12).

A könyv élén (az Előszó fejezetben) – az imént idézett visszatekintésen kívül – négy írás is olvasható, amelyek nem a szerző tollából származnak. DICSŐ LÁSZLÓ polgármester a szülőfaluból eredő gyökerek, a máig élő alsómocsoládi kötődés helyi eredményeiről ír. KISS JENŐ akadémikus méltató szavai elismeréssel szólnak e válogatott írásokon túl PESTI JÁNOS egész nyelvészeti munkásságáról. VÖRÖS OTTÓ nyelvész kolléga lektori ajánlása kiemeli, hogy a könyv sokrétű tartalma fejezetes tagolódásában is kiválóan tükrözi, milyen témakörökkel foglalkozott tudományos pályafutása során a szerző. SCHMELCZER POHÁNKA ÉVA történész Pesti János gyűjtőútjai a Hegyháton, a Völgységben, Hegyföldön, Mecsek-alján, Pécsen és a Zengőalján című (de még az Ormánságra és egyéb baranyai terepekre is kitérő) interjúja a helynév- és nyelvjáráskutató közelgő 85. születésnapjára készülve íródott.

A kötet válogatott tanulmányainak sorát a Névтан fejezet nyitja, amely egyes hely- és családnevek eredeztetése mellett átfogóbb írásokat is tartalmaz a földrajzi nevekről (Földrajzi neveink *alsó-, felső-* (~ *al-, fel-*) helyzetviszonyító elemei; A pécsi utcanév-kutatás története) és a személynevekről (Korlátok és lehetőségek a becézésben; Újabb jelenségek a családok személynévhasználatában).

A második témakör, a Dialektológia fejezete hasonlóképpen kínál részben szűkebb nyelvjárási egységek (Alsómocsolád és Boda) jellegzetességeit bemutató írásokat és egyes tájszavakat érintő témákat (pl. *rebeteges, érdömlös, tételöm, csudákozik, csiribiri, téncörög*), illetve a frazeológiából vett példákat (*kiesik a pikszisből; vén/öreg, mint az országút*), részben pedig tágabb összefüggéseket feszegető kérdéseket (Állandóság és megújulás

* A kötet ünnepélyes bemutatójára 2022. november 15-én, Pécsen, a helyi Tudásközpontban került sor.